CZU: 811.135.1
ORCID: 0000-0002-0725-4893

Galaction VEREBCEANU
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

STUDIU LINGVISTIC ASUPRA MANUSCRISULUI *SANDIPA*. GRAFIA (1)

Linguistic research on the *Sandipa* handwritten. Writing 1

Abstract: There is examineted inventory of letters used at the imitating, by the scribe Ioan Crăciun from Ștefănești Dorohoi, the folkloric novel text Sandipa, contain between the files 1 and 101 of the Romanian research from 1798 and preserved into the State Library of Russia (Moscow). It is important to establish the values of the Cyrilic polyphon letters or the letters that have phonetic corespondences harder to specify.
Keywords: copy, grapheme, research, letter, suprawording, sound-type, text, phonetic value.

Rezumat: Este examinat inventarul slovelor folosite la copierea, de către scribul Ioan Crăciun din Ștefănești, Dorohoi, a textului romanului popular *Sandipa*, cuprins între filele 1^{r} și 101^{r} ale unui manuscris românesc de la 1798 și păstrat la Biblioteca de Stat a Rusiei (Moscova). Accentul principal se pune pe stabilirea valorii literelor chirilice polifone sau care au corespondențe fonetice mai greu de precizat.
Cuvinte-cheie: copie, grafem, manuscris, slovă, suprascriere, sunet-tip, text, valoare fonetică.

Recent, a fost pus în circulație științifică, prin metoda transcrierii interpretative, textul integral al manuscrisului intitulat *Sandipa*, *adică poveste lui Chir-Împărat* (vezi Verebceanu 2017: 35–55; 67–89; 113–130), una din numeroasele variante românești ale romanului popular de origine indiană *Sindipa*, pătruns în literatura noastră la începutul secolului al XVIII-lea. În partea introductivă a ediției, se precizează, bunăoară, că versiunea moldovenească, puțin cunoscută în literatura de specialitate, datează din 1798, a fost copiată de Ioan Crăciun din Ștefănești, Dorohoi, se conține într-un manuscris românesc, cota 824, fondul *Grigorovici*, păstrat la Biblioteca de Stat a Rusiei (Moscova) și are 101 file.

Într-un alt studiu apărut de curând (vezi Verebceanu 2019: 49-63), au fost prezentate unele aspecte de ordin filologic referitoare la descrierea manuscrisului, datarea, localizarea și filiația textelor. Colaționarea manuscrisului moscovit, de exemplu, cu alte 9 copii bucureștene ale romanului, anterioare sau posterioare manuscrisului analizat, a evidențiat faptul că versiunile românești cercetate – toate provenite dintr-un singur

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:53 UTC)

prototip – înregistrează evidente similitudini, iar deosebirile nesemnificative dintre texte se datorează copiştilor care au intervenit, pe alocuri, cu diverse soluţii de traducere şi adaptări particulare.

Prin cercetarea pe care o iniţiem acum ne propunem să continuăm investigaţia asupra manuscrisului *Sandipa*, analizând trăsăturile lingvistice (grafice, fonetice, morfologice, sintactice şi lexicale) proprii textului de la 1798.

Aşadar, un prim aspect al cercetării de faţă este examinarea semnelor grafice folosite, de scrib, la transcriere. Vor fi analizate, în primul rând, acele litere chirilice care înregistrează mai multe valori fonetice sau au corespondenţe fonetice mai greu de precizat, precum şi alte aspecte ce ţin de particularităţile scrierii cu litere chirilice.

Inventarul literelor chirilice. Textul manuscrisului *Sandipa* foloseşte următoarele semne grafice: **а** (cu variantă majusculă **А**), **б**, **в**, **г**, **д** (cu variantă suprascrisă), **є**, **ж**, **з**, **и**, **ї**, **й**, **к**, **л**, **м**, **н**, **о**, **п**, **р** (cu variantă suprascrisă), **с** (cu variantă suprascrisă), **т** (cu variantă suprascrisă), **ѳ**, **ф** (cu variantă suprascrisă), **х**, **ц**, **ч**, **ш**, **щ** (= **ꙗ**), **ъ**, **ѣ**, **ю**, **ꙗ**, **ѧ**, **ѫ**, **ѡ**, **ѯ**, **ѱ**, precum şi ligatura **єа**. Cu valoare numerică, după modelul alfabetului grecesc, se întrebuinţează slovele: **в** (= 2), **г** (= 3), **д** (= 4), **є** (= 5), **ѕ** (= 6), **з** (= 7), **и** (= 8), **гї** (= 13), **єї** (= 15), **н** (= 50), **р** (= 100).

Valoarea slovelor. În interpretarea grafiei manuscrisului *Sandipa* s-a ţinut seama de principiile general acceptate în literatura de specialitate ale scrierii slavone româneşti şi de valoarea semnelor grafice în textele slave. Ca punct de referinţă, s-a luat fonetica limbii române din secolul al XVIII-lea şi, totodată, stadiul atins de graiurile dacoromâne din perioada respectivă. În cazul în care stabilirea corespondenţelor dintre litera chirilică şi sunetul-tip nu s-a putut face sau a fost îndoielnică, s-a făcut referinţă la starea limbii române literare actuale. În situaţia de la urmă, s-a avut în vedere, de exemplu, deosebirea dintre *ă* şi *î*, greu de făcut în scrisul chirilic din perioada de referinţă din cauza că una şi aceeaşi slovă, **ъ**, era folosită pentru redarea celor două sunete.

Examinate sub raportul valorii fonetice, slovele folosite în manuscrisul *Sandipa* pot fi repartizate în trei grupe caracteristice: 1) o slovă corespunde unui sunet-tip; 2) mai multe slove corespund unui sunet-tip şi 3) o slovă corespunde mai multor sunete-tip.

Dintre acestea, cele mai numeroase sunt slovele din prima grupă, care au, în toate poziţiile posibile, o singură valoare fonetică, uşor de stabilit: **а** = *a*, **б** = *b*, **в** = *v*, **д** = *d*, **ж** = *j*, **з** = *z*, **л** = *l*, **м** = *m*, **н** = *n*, **п** = *p*, **р** = *r*, **с** = *s*, **т** = *t*, **ф** = *f*, **х** = *h*, **ц** = *ţ*, **ч** = *č*, **ш** = *ş*, **щ** = *şt*, **ѱ** = *ps*, **ѳ** = *t*, **ѫ** = *ğ*, **ѡ** = *iu*. Iată câteva exemple: **авжндꙋ**[1] = ***a**vând* (1ᵛ), **вабъ** = ***ba**bă* (39ʳ), **дѡбъндъ** = ***d**obândă* (87ᵛ), **жѕ̑ръмънтѕ̑л** = ***j**urământul* (33ʳ), **мещешѕ̑ꙋрилє** = *me**şte**şugurile* (1ʳ), **пєдѣѱа** = *pe**dea**psa* (94ᵛ), **пѕ̑нцилє** = *pun**gi**le* (80ʳ), **поф҃ѳа** = *pof**t**a* (67ᵛ), **тър҃зъѕ̑** = ***t**ârzâu* (14ᵛ), **вѡинічєл** = ***v**oinicel* (98ᵛ). Valoarea celorlalte litere chirilice, deosebite de cele menţionate mai sus prin faptul că sunt polifone sau au corespondenţe fonetice mai greu de precizat, va fi stabilită în continuare.

[1] Pentru a păstra caracteristicile grafice ale textului, am reţinut, din toate semnele diacritice folosite, doar slovele suprascrise, marcându-le prin subliniere. Totodată, cuvintele au fost transpuse întocmai în română.

BDD-A31591 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:53 UTC)

г şi к

Ambele slove, *glagol* şi *kaku*, notează, în funcţie de poziţie, două variante ale unui sunet. Aflate înaintea unei consoane sau unei vocale nepalatale, **г**, **к** corespund velarelor *g* şi, respectiv, *k*: **глас** = ***g**las* (17r), **грабъ** = ***g**rabă* (30v), **wграда** = *og**r**ada* (39r), **виклешꙋг** = *vicleşu**g*** (56v), **негꙋстиорїе** = *neg**u**storie* (78v), **крꙋнш** = ***c**runt* (44r), **неклътиш** = *neclătit* (83r), **ккокоу** = ***c**ucon* (1v), **фок** = *fo**c*** (48r). Urmate de *e* sau *i* ori de un diftong care începe cu o vocală prepalatală, slovele în discuţie notează oclusivele palatale, redate în română prin *gh*, *ch*: **ꙋнгю** = *un**gh**iu* (18v), **дꙋгѣнъ** = *du**gh**eană* (29v), **кемъ** = ***ch**emă* (36v), **кипꙋл** = ***ch**pul* (5r).

є

Litera chirilică, numită *est*, apare notată în toate cele trei poziţii, la început, la mijloc şi la sfârşit de cuvânt. În poziţie iniţială (doar în unele cuvinte) şi când este precedată de consoană sau de vocală, **є** corespunde sunetului *e*: **елинѣскъ**= ***e**linească* (1r),**ѳчепе** = *înc**e**pe* (4r), **ѳпъръцїе** = *împărăţ**i**e* (10r). La iniţială de cuvânt şi de silabă, urmând o regulă veche a ortografiei slavone (vezi Bărbulescu 1904: 72, 80–81, 101–109; Densusianu II 1961: 35), păstrată şi în româna literară actuală, **є** marchează diftongul *ie*: **еши** = ***ie**şi* (35r), **бирꙋескꙋ** = *biru**ie**scu* (51r), **плоае** = *ploa**ie*** (55r). **є** notează valoarea *e* deschis în formele verbale de imperfect, persoana a 3-a singular şi plural: **аве** = *av**e*** (4r), **къде** = *că**de*** (41v), **фъче** =*făc**e*** (1v), **нꙋ ва пꙋте** = *nu va put**e*** (34v), **вре** = *vr**e*** (3v) şi în forma pronumelui şi adjectivului posesiv **ме** = *m**e*** (6v), precum şi, uneori, în finala unor substantive feminine articulate: **чинсте та** = *cinst**e** ta* (41r), **ѳн лꙋме ачаста** = *în lum**e** aceasta* (50r), **лꙋмънаре еи** = *lumânar**e** ei* (50r), **мꙋере та** = *muier**e** ta* (11v), **ръпецꙋне апїи** = *răpegiun**e** apii* (20v), **цинтоаре ѳпъратꙋлꙋи** = *ţiitoar**e** împăratului* (1r), **съ ꙋмплꙋ време** = *să umplu vrem**e*** (4v) etc.

Comentarii aparte necesită câteva cazuri particulare înregistrate în textul cercetat: apariţia neaşteptată a slovei **є** în anumite contexte. În primul caz, semnul grafic **ѣ**, care, în mod normal, marchează segmentul grafic *ea*, este înlocuit de slova **є**: **съ нꙋ амъцескъ** = *să nu amăg**e**scă* (86r), **мъ ацептъ** = *mă aşt**e**ptă* (31v, 65v, 79r, 79v, 81r), **ѳндръзнелъ** = *îndrăzn**e**lă* (53r), **съ опрескъ** = *să opr**e**scă* (89v), **съ зворескъ** = *să zvor**e**scă* (53v). Valoarea *ea* a slovei este confirmată de prezenţa alternanţei **є** ~ **ѣ** în aceleaşi cuvinte de pe file diferite sau chiar pe aceeaşi filă: **съ се ферескъ** = *să se fer**e**scă* (35v) ~ **съ се ферѣскъ** = *să se fer**ea**scă* (37r), **лем скрис** = *le-m scris* (62r) ~ **нꙋ лѣм циꙋт** = *nu le-**a**m ştiut* (68r), **съ мергъ** = *să m**e**rgă* (12v, 24r, 27r) ~ **съ мѣргъ** = *să m**ea**rgă* (5r, 7v), **мꙋерескъ** = *muier**e**scă* (74r) ~ **мꙋерѣскъ** = *muier**ea**scă* (54r), **виклен** = *vicl**e**n* (39r, 101r) ~ **виклѣн** = *vicl**ea**n* (44v), **викленъ** = *vicl**e**nă* (19r, 26v, 94v) ~ **виклѣна** = *vicl**ea**na* (18r, 19v, 20r, 21v, 27v, 31r, 45v, 51v, 58v, 93r), **съ те избъвескъ** = *să te izbăv**e**scă* (28v) ~ **избъвѣскъте** = *izbăv**ea**scă-te* (28v), **съ мъ избъвѣскъ** = *să mă izbăv**ea**scă* (28v). Fenomenul, atestat în cele mai vechi texte româneşti (vezi Densusianu II 1961: 35; Teodorescu, Gheţie 1977: 61; Chivu 1993: 145), a fost explicat ca o deprindere grafică de influenţă slavă (vezi Densusianu II 1961: 35).

BDD-A31591 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:53 UTC)

În alt caz, **є** este notat în locul lui **и**, atestările fiind la fel de numeroase[2]. Bunăoară, substantivul *copil*, cu derivatele lui și forma feminină *copilă*, înregistrează 49 de apariți, toate însă cu **и** substituit: **копел** = *copel* (20r), **кѡпелѹ̵л** = *copelul* (92r), **кѡпелѹ̵лѹ̵и** = *copelului* (97v), **кѡпелъ** = *copelă* (22r). Iată și câteva exemple alternante: **съ афле** = *să afle* (conj. pz. pers. 2 sg., 35v) ~ **съ афли** = *să afli* (42v), **фелософѹ̵л** = *felosoful* (98r) ~ **философѹ̵л** = *filosoful* (1r), **мѹ̵ереще** = *muiereşte* (51v) ~ **мѹ̵ерещи** = *muiereşti* (19v), **ѹ̵чегаш** = *ucegaş* (99v) ~ **ѹ̵чигаш** = *ucigaş* (97v), **ѹ̵неи** = *unei* (m. pl., 90v) ~ **ѹ̵нїи** = *unii* (88v).

Au fost consemnate și exemple în care **є**, alternând, uneori, cu **ꙗ** sau, mai rar, cu **ѧ**, echivalează cu diftongul *ia*: **съ бирѹ̵ескъ** = *să biruescă* (40v), **съц гръескъ** = *să-ț grăescă* (40r) ~ **съ нѹ̵ гръꙗскъ** = *să nu grăiască* (72v) ~ **съ гръѧскъ** = *să grăiască* (7r, 8v, 11r), **вїеца лѹ̵и** = *vieța lui* (55v), **вїецъ** = *vieță* (93r) ~ **вїꙗца** = *viiața* (16v) ~ **вїѧца** = *viiața* (2v, 5v, 9v, 21r). Același segment fonetic, obținut de data aceasta prin sinereză, ne întâmpină în legăturile sintactice: **меї** = *me-i* (86v), **меѹ̵** = *me-u* (19r; cf. **мїѧѹ̵** = *mi-iau* 11r)[3].

Semnalăm, în sfârșit, un caz mai puțin întâlnit în textele vechi prin care valoarea diftongului *ea*, notat în mod normal prin slova **ѣ** (vezi *infra*), este redată cu ajutorul grupului de slove **еа**: **авеа** = *avea* (24r); cf. **авѣ** = *avea* (17r).

и, ї și й

Slovele *ije*, *ii* și *i* marchează sunetul *i* plenison (**и**, **ї**), *i* semivocalic (**и**, **ї**, **й**) sau pseudo- *i* final (**и**). Întrebuințarea celor trei semne grafice se făcea potrivit normelor stabilite de ortografia limbii slavone, practică preluată de scrierea chirilică românească (vezi Jaghić 1968: 123): **и** cu valoare silabică apare notat la început de cuvânt: inima = ***i**nima* (15r), **испитъ** = ***i**spită* (39v), în poziție mediană numai înaintea unei slove-consoană: **мещешѹ̵ирилє** = *meșteșug**ir**ile* (1r), **сандпїи** = *Sand**i**pii* (3v) și la sfârșit de cuvânt: **плъти** = *plăt**i*** (85r); **и**, redând însă un *i* semivocalic sau un pseudo- *i* final și marcând caracterul palatal al consoanei precedente, apare doar la sfârșit de cuvânt: **мѹ̵ерїи** =*muier**ii*** (46v), **аскѹ̵лци** = *asculț**i*** (21r), **съ фачи** = *să fac**i*** (25r). **ї**, cu valoare plenisonă, este scris numai înaintea unei slove-vocală: **касїи** = *cas**i**i* (3v), **wсърдїе** = *osârd**i**e* (4r), **съ вїе** = *să v**i**e* (72r); cf. însă zі|a = *zioa* (57v); **й**, redând un *i* semivocalic și apărând în poziție finală, este ortografiat rar: **бабїй** = *babi**i*** (51r).

o și ѡ

Între aceste două slove, *on* și *omerga*, nu există vreo deosebire din punctul de vedere al valorii fonetice, ambele marchează sunetul *o*. Întrebuințarea lor este determinată însă de anumite contexte, conform regulilor ortografice stabilite de Constantin Filozoful (vezi

[2] Această substituire a fost explicată ca „o particularitate dialectală caracterizată prin pronunțarea lui *i* ca un sunet apropiat de *e*” (Densusianu II 1961: 50). Aceeași idee este susținută și în alte studii (vezi, de exemplu, Teodorescu, Gheție 1977: 61).

[3] Toate substituirile discutate au fost transcrise prin *ea*, în primul caz, prin *i*, în al doilea caz, și prin *ia*, în al treilea caz, formele din text fiind semnalate în aparatul critic al ediției (vezi Verebceanu 2017: 35–55; 67–89; 113–130).

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:53 UTC)

Bărbulescu 1904: 395-396; Jaghić 1968: 122-123): slova **о** este notată, mai ales, în poziție mediană, după consoană: **аколо** = *acolo* (16r), **философѹл** = *filosoful* (1r), **поронче̲ск** = *poroncesc* (81r), iar slova **ѡ** este preferată la început de cuvânt: **ѡвраз̲** = *obraz* (64v), **ѡ ѡглинд̲ъ** = ***o o**glindă* (18r), **ѡраш** = ***o**raș* (38v), în mijloc: **гѡалъ** = *go**a**lă* (25v), **сѡкѡтїе** = *s**o**cotie* (74r), zi|a =*zioa* (57v) sau la sfârșit de cuvânt, după slova-vocală: **врею** = *vre**o*** (7v): cf. dar și **акѡло** = *ac**o**lo* (49v), **акола** = *acolo* (62r, 73r).

În câteva exemple, **о** pare să marcheze diftongul *oa* (*ua*)[4] din limba română actuală: **котиле** = *c**o**tile* (50r), **грозниче** =*gr**o**znice* (51r).

În poziție mediană, la început de silabă, slova **ѡ** din exemple ca **амънд̲оаѡ** = *amân-doa**o*** (67v), d|a| = *doa**o*** (97r), **ноаѡ** = *noa**o*** (100r) notează, conform unor cercetări, un segment fonetic care în româna actuală este redat prin diftongul *oa* (*ua*) (vezi Avram 1964: 85-86; Pătruț 1958: 661-665).

ѹ

Slova *uc* notează două valori: *u* plenison: **бѹкѹрїе** = *b**ucu**rie* (69v), **кѹконѹл** = *c**u**con**u**l* (1v) și *u* semivocală din componența diftongilor: **съ фїѹ** = *să fi**u*** (2v), **ръ̲ѹ** = *rău* (9r), **ста̲ѹ** =*sta**u*** (79r).

O distribuție diferită are ѹ în poziție finală, fiind notat sau nu în componența unui grup consonantic: **кѹноскѹ** = *cunos**cu*** (9r), **лем̲нѹ** = ***le**mnu* (85r), **мер̲гъ̲ндѹ** = *mergâ**ndu*** (13r), dar și **кѹвънт** =*cuvâ**nt*** (60v), **аѹ фост** =*au fost* (70v), **ґюръмъ̲нт** = *giurământ* (61r), **мѹл̲цемес̲к** = *mulțemesc* (47v), **сѹпт** = *supt* (69v), **тъкънд** =*tăcâ**nd*** (47v), **гжнд** = *gâ**nd*** (2v). Exemple alternante se constată chiar în cadrul aceluiași cuvânt: **ас̲кѹ̲нсѹ** = *am ascu**nsu*** (25v) ~ **ас̲кѹ̲нс** = *ascu**ns*** (13r), **аѹ̲зинд̲ѹ** = *auzi**ndu*** (19v) ~ **аѹ̲зинд̲** = *auzi**nd*** (10v), **къ̲ндѹ** = *câ**ndu*** (33r) ~ **къ̲нд** = *câ**nd*** (1v), **фъгъдѹескѹ** = *făgădue**scu*** (2v) ~ **фъгъдѹес̲к** = *făgăduie**sc*** (2v), **философескѹ** = *filosofe**scu*** (13r) ~ **философес̲к** = *filosofe**sc*** (6v). Mai rare sunt cuvintele în care ѹ apare după consoană simplă: **ѹ̲н бъешѹ** =*un băie**șu*** (34r), **лѣкѹ** = *lea**cu*** (95v), **прецѹ** = *pre**țu*** (83v).

Este greu să presupunem că în exemplele de mai sus ѹ ar putea avea caracter silabic. Înclinăm să credem că în contexte de felul acesta apariția slovei ѹ s-ar putea datora unei obișnuințe grafice, păstrate de tradiția scrierii slavone, sau unui arhaism fonetic[5].

ъ și ѫ

Dintre cele două *ieruri* ale scrierii românești cu alfabet chirilic, **ъ** și **ь**, în textul manuscrisului *Sandipa* se întrebuințează doar primul, *ierul mare*. Pozițiile obișnuite ale slovei sunt mijlocul și sfârșitul cuvântului, după o slolvă-consoană, marcând valorile *ă* și *î*: **бъпръ̲н** = *bătrân* (9v), **съ кърпѣскъ** = *să cârpească* (48r). Cu valoarea zero, **ъ** apare rar: **мѹл̲пъ плѫн̲це** = *mult plânge* (44r).

[4] După unii autori, în exemple de felul acesta s-ar putea vorbi de conservarea lui *o* (vezi Rosetti, Cazacu, Onu 1971: 138).

[5] Valoarea lui *u* în poziție finală este obiectul unor discuții controversate (vezi Iordan 1959: CXXIII–CXXIV; Rosetti 1986: 645–647; Gheție 1971: 493–496; Rosetti 1972: 167–169; Gheție 1972: 309–311).

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:53 UTC)

Slova *ius* se foloseşte doar în poziţie mediană după consoană, înregistrând un număr de apariţii nu prea mare, şi notează vocala *î*: **авѫнд** = *având* (1ᵛ), **кѹноскѫнд** = *cunoscând* (5ᵛ), **плѫнџе** = *plânge* (37ᵛ), **сѫнт** =*sânt* (67ʳ), copistul manuscrisului întrebuinţând mult mai des slova **ъ**, pentru a reda acelaşi sunet.

ѣ, ѧ şi ꙗ

Slovele *iati*, *ia* şi *iaco* notează, în general, diftongii *ea* şi *ia*, situate în diferite poziţii.

ѣ, aflată în poziţie tare (când slova este urmată în silaba următoare de o vocală centrală şi posterioară), apare după slovă-consoană, redând diftongul *ea*: **авѣ** = *avea* (17ʳ), **дѹгѣнъ** = *dugheană* (46ᵛ), **ѳнноп҃тѣзъ** = *înnopteză* (87ʳ), **рѣ** = *rea* (49ᵛ), **рѹмънѣскъ** = *rumâneascâ* (1ʳ). Acelaşi segment fonetic, *ea*, este notat şi în legăturile sintactice: **дѣ** = *de-a* (70ᵛ), **лѣѹ** = *le-au* (1ʳ), **нѣѹ** = *ne-au* (80ᵛ), **тѣѹ** = *te-au* (69ʳ).

La fel ca în alte texte aparţinând perioadei vechi, şi în textul manuscrisului *Sandipa* **ѣ**, accentuat sau neaccentuat, în poziţie *e* este notat frecvent. Împărtăşim ideea mult discutată în literatura de specialitate că, în aceste contexte, slova redă valoarea *e* deschis, caracteristică şi astăzi unor graiuri româneşti (vezi Gheţie 1968: 501–508; Gheţie 1977: 79–86), sau *e*, valoare consemnată în recomandările ortografice şi ortoepice ale autorilor de gramatici din epocă (vezi Ursu 1960: 33–46)[6]. Atestările cu **ѣ** = *e*, eventual *e* deschis, fiind foarte numeroase, ne limităm doar la unele exemple în care slova *iati* este concurată de **є**: **черѣци** = *cereţi* (83ʳ) ~ **чере** = *cere* (77ᵛ), **ва фачѣ** = *va face* (51ᵛ) ~ **ва фаче** = *va face* (60ᵛ), **пѣдѣп҃съ** = *pedeapsă* (41ʳ) ~ **педѣѱа** = *pedeapsa* (94ᵛ), **съ тѣме** = *să teme* (5ᵛ) ~ **съ теме** = *să teme* (52ʳ), **вѣчини** = *vecini* (63ᵛ) ~ **вечинїи** = *vecinii* (64ᵛ).

ѧ apare la iniţială de cuvânt, notând fie diftongul *ea*: **ѧ** = *ea* (8ʳ), fie diftongul *ia*: **ѧкъ** = ***ia***că (80ʳ), **ѧрнъ** = ***ia***rnă (54ᵛ), inclusiv *ia* rezultat prin sinereză: **ѧм** = ***i-a***m (69ᵛ), sau la început de silabă: **ачеѧ** = *ace**ea*** (2ᵛ), **дърѹѧ҆скъ** = *dăru**ia**scă* (54ʳ), **фимеѧ** = *fime**ia*** (46ᵛ).

ꙗ, redând diftongul *ia*, este notat la iniţială de cuvânt: **ꙗрба** = ***ia**rba* (8ʳ), **съ ꙗсъ** = *să **ia**să* (94ᵛ), la început de silabă: **съ мѹрѹꙗскъ** = *să muru**ia**scă* (96ʳ), **съ рънд҆ѹꙗ҆скъ** = *să rândui**a**scă* (13ʳ) sau în poziţie metafonică: **ꙗ** = *i-a* (62ᵛ), **ꙗѹ** = ***i-a**u* (3ʳ).

În cazul slovelor **ѧ** şi **ꙗ**, se constată apariţii alternande, slovele concurându-se în aceleaşi cuvinte: **ѧ** = *ea* (pron., 69ᵛ) ~ **ꙗ** = *ea* (62ᵛ), **съ грънꙗ҆скъ** = *să grăia**scă* (7ʳ) ~ **съ грънѧ҆скъ** = *să grăia**scă* (93ᵛ), **ꙗ** (54ʳ) = ***ia**r* (54ʳ) ~ **ꙗръ** = ***ia**ră* (1ʳ), **съ се тъмъдѹꙗ҆скъ** = *să se tămădu**ia**scă* (23ʳ) ~ **съ тъмъдѹ҆скъ** = *să tămădu**ia**scă* (90ʳ).

ѳ

Slova *în*, folosită exclusiv la iniţială de cuvânt, este echivalentul grafic al unor segmente fonetice pe care limba română literară le redă prin *î*, *îm*[7] şi *în*: **ѳи** = ***î**i* (6ʳ), **ѳл** = ***î**l* (15ʳ), **ѳнкъ** = ***î**ncă* (33ᵛ), **ѳнбръцошап҃** = ***îm**brăţoşat* (1ᵛ), **ѳнпъраπε** = ***îm**părate* (57ʳ), **ѳкълекъ** = ***în**călecă* (52ʳ), **ѳпъмплърилє** = ***în**tâmplările* (72ᵛ).

[6] Privitor la istoria fenomenului, vezi Ivănescu 1944-1945: 216–228; Ionaşcu 1958: 425–432; Avram 1964: 14–23; Teodorescu 1970: 157–170.

[7] Grupul de slove **ѳн**, precedat de labiale, a fost transcris *îm*, conform normelor ortografice actuale.

BDD-A31591 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:53 UTC)

Grupuri de slove

Singurul grup de slove întrebuinţat în text este cel de origine slavă **ър** = *îr*[8], care înregistrează două ocurenţe: **връ̲сма** = *vrâsta* (83[r]), **връ̲стъ** = *vrâstă* (92[r]); cf. însă **вързма** = *vârsta* (100[r]).

Suprascriere

La fel ca în toate textele vechi româneşti redactate cu alfabet chirilic şi în manuscrisul *Sandipa* slovele sunt scrise deasupra rândului. Această modalitate de scriere se realizează conform indicaţiilor stabilite de ortografia chirilică (vezi Strungaru 1961: 474–487; Vîrtosu1964: 120–148).

De cele mai multe ori, sunt suprascrise consoanele din mijlocul şi sfârşitul cuvântului, folosindu-se mai multe procedee de suprascriere.

Suprascrierea prin natură – scrierea deasupra rândului a primei slove dintr-un grup consonantic – este consemnată în mai multe exemple, în această poziţie întâlninu-se de fapt majoritatea literelor chirilice: **ръ̲бда** = *răbda* (95[v]), **ибов̲никъ** = *ibovnică* (24[r]), **нъдъ̲ждѹе̲ск** = *nădăjduiesc* (33[r]), **избъвѣ̲скъ** = *izbăvească* (29[r]), **мѹ̲лте** = *multe* (32[r]), **ѹ̲мплъ̲ндѹсъ** = *umplându-să* (20[v]), **ѧелѣ̲птъ** = *înţeleaptă* (45[r]), **пѹ̲рчасъ** = *purceasă* (56[r]), **сирин҃ѣ̲скъ** = *sirinească* (1[r]), **пла̲ⷮник҃ъ** = *platnică* (82[r]), **аф̲лъ** = *află* (38[r]), **поⷯ҃а** = *pohta* (16[v]), **ръ̲шницъ** = *râşniţă* (18[r]).

Suprascrierea prin poziţie – scrierea deasupra rândului a slovei care închide silaba sau cuvântul – este la fel de frecventă: **слаⷠ** = *slab* (71[r]), **нъравⷷ** = *nărav* (101[r]), **драг҃** = *drag* (26[v]), **кредⷣ** = *cred* (64[r]), **кѹⷨпънъ** = *cumpănă* (68[r]), **ѧнцелеⷨчюне** = *înţelepciune* (75[r]), **ѧнторкъ̲ндѹсъ** =*întorcându=să* (26[r]), **философ̲** = *filosof* (34[r]).

Suprascrierea prin contracţie – scrierea deasupra rândului a slovei din finală de cuvânt după care se omite o vocală – se întâlneşte mai rar, consoana suprascrisă fiind, de regulă, S, iar vocala contrasă este **ъ**: **адѹ̲с** = *adusă* (40[r]), **ка̲с** = *ca să* (35[v]), **ѧдаⷨ** = *îndată* (24[v]), **съ̲с** = *să să* (35[r]), **па̲с** = *pasă* (89[r]), **ръмас̲** = *rămasă* (24[v]).

Se atestă destul de frecvent şi suprascrierea unui grup de slove: **адек̲ъ** = *adecă* (18[r]), **галбин҃и** = *galbini* (34[r]), **ѧнпъра̲ⷨ** = *împărat* (13[v]), **съ ѧвъ̲рⷨѣ̲скъ** = *să învârtească* (18[r]), **пъ̲ре̲ц҃ї҃** = *păreţii* (3[v]), **тоа̲ⷨъ** = *toată* (14[r]), precum şi suprascrierea etajată, în această poziţie întâlnindu-se mai des grupul **нд**: **а̲ѹзинд̲** = *auzind* (71[v]), **нещиинд̲** = *neştiind* (38[v]), **ѹ̲мблънд̲** = *umblând* (52[r]), **врж̲нд̲** = *vrând* (13[v]).

Sunt scrise deasupra rândului şi vocalele, în mod special **и** şi **ѹ**, ca elemente componente ale diftongilor descendenţi: **а̲ѹ** = *au* (55[v]), **е̲ѹ** = *eu* (23[v]), **фимеи̲** = *fimeii* (49[r]), **нѹмаи̲** = *numai* (74[r]), precum şi **и** şi **ѹ** în hiat: **а̲нче** = *aice* (57[r]), **а̲ѹзи** = *auzi* (5[r]), **ръ̲ѹⷨъц** = *răutăţ* (87[r]).

O ultimă precizare vizând suprascrierea se referă la faptul că pentru unele variante ale slovelor se atestă o întrebuinţare particulară. Se are în vedere varianta ◌҃ a semnuluii grafic **ⷨ**, preluat de alfabetul chirilic din scrierea cursivă greacă: **ѧвъцъ҃ѹри** = *învăţături*

[8] Transcris în ediţie: *îr*, conform indicaţiilor ortografice ale românei literare.

BDD-A31591 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:53 UTC)

(2r), **дєс̲пъ̲рци҃** = *despărți**t*** (2v). Apariție specializată au și variantele grafice ѕ pentru slova **и**: **саѕ̲дипа** =*Sa**n**dipa* (1r), **стрєи̲ѕ̲** = *strei**n*** (62r), **ѳ** pentru **ρ**: **ф҃оа̲ѳ̲тє** = *foa**r**te* (16v) și **ᵔ** pentru slova **с**, totdeauna surmontată de titlă: **є̲ᵔ̲тє** = *es**t**e* (6r), **ц҃о̲ᵔ̲** = *gio**s*** (25v).

Semne diacritice. Despre un sistem de semne diacritice consecvent întrebuințate în textul *Sandipa* nu poate fi vorba. Scribul folosește foarte rar *varia* sau accentul grav: **ѧпъраа̀тѹлѹ̲и̲** = *împără**à**tului* (7r). Utilizare variabilă a semnnului diacritic *titla*, având forma **᷍**, se constată în abrevieri: **д᷍мнєзєѹ** = *Dumnezeu* (31r); cf. însă **дѹ̲мнєзєѹ** = *Dumnezeu* (1v), **д᷍мнє** = *Doamne* (83r). Cu *titlă*, dar sub altă formă, apare notată totdeauna slova **с** suprascrisă, de cele mai multe ori slova ѕ (vezi *supra*), slova **л**. Rar sunt surmontate de *titlă* slovele cu valoare numerică, fiind însoțite constant din ambele părți de *două puncte*: **:з:** (*7*, 1r) sau de două linioare: =**єї**= (*15*, 99v).

Ultimele semne diacritice folosite de copistul manuscrisului sunt *trema* (¨), care însoțește slova **ι**: **пєрсї̈є** =*Persi**e*** (1v), și *vrahia* (ˇ), pe care o întâlnim notată deasupra slovei **и**: **ѧ̌нцелєпцї̈ѧ** = *înțelepți**i*** (50r).

Erori de copiere[9]

Textul manuscrisului înregistrează un număr relativ mare de erori. De cele mai multe ori, se constată lipsa unei litere: *<a>cum* (72r), *c<e>* (67v), *cuvâ<n>tul* (19v), *da<u>* (29v), *deg<r>abă* (59r), *di<n>* (28r), *dintâ<i>* (92r), *dre<a>ptă* (16v, 21r), *făgădui<n>ță* (2v), *fiin<d>că* (93v), *gi<u>ruință* (3r), *ia<r>* (20v, 27r, 31r), *ief<t>en* (88r), *împ<r>eună* (27r), *lemn<e>* (84r), *lu<c>ru* (49r), *mu<l>t* (36v), *pe<n>tre* (87v), *st<r>ășnică* (8r), *su<p>t* (52r), *șide<m>* (22v), *unil<e>* (96r), *va<i>* (95r) etc.

Se atestă și exemple în care lipsește o silabă: *ace<le>* (74v), *cuvinte<le>* (45r), *dure<re>* (54r), *mu<ie>re* (29v), *tutur<or>* (20r) sau chiar cuvinte: *<au>* (4v), *<cineva>* (40v), *<întrebă>* (37r), *<la>* (49r), *<lui>* (77v) etc.

Alteori au loc substituiri de litere: ***a**nui* pentru ***u**nui* (21v), *apu**n**e* pentru *apu**c**e* (20v), *av**a*** pentru *av**ea*** (10r), *av**i*** pentru *av**ea*** (24r), ***b**urui* pentru ***b**irui* (67r), *car**ă*** pentru *car**e*** (8v), ***g**rag* pentru ***d**rag* (43r), *împo**b**obi* pentru *împo**d**obi* (38r), ***m**asire* pentru ***p**asire* (19r), *slu**g**ii* pentru *slu**ț**ii* (22v), *n**i*** pentru *n**u*** (21r), *v**a**i* pentru *v**o**i* (36r), *vo**m*** pentru *vo**i*** (5r), *zgomo**n*** pentru *zgomo**t*** (28r) etc.

Surplus de litere se întâlnește, de exemplu, în: *fi**i**mei* (41r), *j**uu**peneasa* (17r), *într-o**o*** (22r), *prici**nn**a* (8v) etc.

Pe parcursul copierii, scribul comite greșeli, pe care, uneori le corectează, alteori le acoperă cu cerneală, rezultând numeroase pete.

Concluziile ce se desprind din analiza grafiei se reduc la următoarele.

Un număr relativ mare de slove folosite la copierea manuscrisului *Sandipa* au valori fonetice ușor de stabilit.

Alte slove, fiind polifone, înregistrează corespondențe fonetice mai greu de precizat și ridică anumite probleme la transpunerea textului chirilic în limba română.

[9] Exemplele fiind numeroase, semnalăm doar unele. Toate cazurile erorilor se conțin în subsolul ediției (vezi Verebceanu 2017: 35–55; 67–89; 113–130).

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:53 UTC)

Influențată de scrierea cursivă greacă și de cea slavonă, grafia manuscrisului se caracterizează prin folosirea mai multor procedee de suprascriere a slovelor și, parțial, a unor semne diacritice, fără ca acestea să aibă vreo valoare strict fonetică.

Erorile de scriere, firești în procesul elaborării manuscrisului, nu se răsfrâng în mod direct asupra conținutului, în persoana lui Ioan Crăciun având un reproducător de copii cu o practică însemnată în folosirea alfabetului chirilic, cu o stăpânire bună a caligrafiei.

Referințe bibliografice

1. AVRAM, Andrei, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, Bucureşti, 1964.

2. BĂRBULESCU, Ilie, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI şi XVII în legătură cu monumentele paleo-, sârbo-, ruso- şi româno-slave*, Bucureşti, 1904.

3. CHIVU, Gheorghe, *Codex Sturdzanus*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de ~, București, 1993.

4. DENSUSIANU, Ovidiu, *Istoria limbii române. Vol. II. Secolul al XVI-lea.* Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, București, 1961.

5. GHEȚIE, Ion, **u** *final la Neculce*. În: „Limba română", XX, 1971, nr. 5, p. 493–496.

6. GHEȚIE, Ion, *Contribuții la istoria trecerii lui* **ea** *la* **e** (**leage** > **lege**). În: „Limba română", XVII, 1968, nr. 6, p. 501–508.

7. GHEȚIE, Ion, *Noi contribuții la problema trecerii lui* **ea** *la* **e**: **leage** > **lege**. În: „Studii și cercetări lingvistice", XXVII, 1977, nr. 1, p. 79–86.

8. GHEȚIE, Ion, *Din nou despre* **u** *final la Neculce*. În: „Studii și cercetări lingvistice", XXIII, 1972, nr. 3, p. 309–311.

9. IONAȘCU, Al., *Cu privire la problema „diftongării" lui* **e** *şi* **o** *accentuaţi în poziţia* **ă, e**. În: *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani,* Bucureşti, 1958, p. 425-432

10. IORDAN, Iorgu, *Introducere la Ion Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte*, ed. a II-a, Bucureşti, 1959.

11. IVANESCU, Gheorghe, *Problemele capitale ale vechii române literare*. În: „Buletinul Institutului de Filologie Română ‹‹Alexandru Philippide››", vol. XI-XII (1944-1945), p. 422-424.

12. JAGHIĆ, I. V., *Rassujdenija iujnoi slaveanskoi i russkoi stariny o tserkovno-slaveanskom jazyke.* Sobral i obiasnil I. V. Jaghić, München, 1968.

13. *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru şi Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheţie, Bucureşti, 1997.

14. PĂTRUȚ, Ion, *Rostirea* **nouă, două** *etc.* În: *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani,* Bucureşti, 1958, p. 661–665.

15. ROSETTI, Al., *Despre* **u** *final la I. Neculce*. În: „Studii și cercetări lingvistice", XXIII, 1972, nr. 2, p. 167–169.

16. ROSETTI, Al., *Istoria limbii române. 1. De la origini pînă la începutul secolului al XVII-lea*. Ediţie definitivă, Bucureşti, 1986.

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:53 UTC)

17. ROSETTI, Al., CAZACU, B., ONU L., *Istoria limbii române literare, vol I, De la origini până la începutul secolului al XIX-lea.* Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită. Bucureşti, 1971.

18. STRUNGARU, Diomid, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice*. I. *Criteriile suprascrierii literelor*. În: „Limba română", XI, 1961, nr. 5, p. 474–487.

19. TEODORESCU, Mirela, *Probleme de interpretare a grafiei textelor moldoveneşti* (*secolul al XVII-lea*). În: „Studii și cercetări lingvistice", XXI, 1970, nr. 2, p. 157–170.

20. TEODORESCU, Mirela, GHEȚIE, Ion, *Manuscrisul de la Ieud*. Text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de ~, București, 1977.

21. URSU, N. A., *Problema interpretării grafiei chirilice româneşti din jurul anului 1800*. În: „Limba română", IX, 1960, nr. 3, p. 33–46.

22. VEREBCEANU, Galaction, *Un manuscris al* ***Sindipei*** *de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Text*. În: „Philologia", 2017, nr. 1–2, p. 35–55, nr. 3–4, p. 67–89, nr. 5–6, p. 113–130.

23. VEREBCEANU, Galaction, *Considerații filologice asupra manuscrisului* ***Sandipa***. În: „Philologia", 2019, nr. 3–4, p. 49–63.

24. VÎRTOSU, Emil, *Suprascrierea slovelor chirilice*. În: „Limba română", VIII, 1964, nr. 2, p. 120–148.

BDD-A31591 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 04:02:53 UTC)